

Arvoisat saamelaisnuoret, hyvät konferenssivieraat!

Käsittelen lyhyesti aluksi Suomessa tehtyä työtä perinteisen tiedon suojelemiseksi ja mitä on vielä tehtävää. Käsittelen puheessani perinteisen tiedon suojella erityisesti saamelaislasten ja -nuorten näkökulmasta. Suomessa saamelaisten perinteistä tietoa on käsitelty ennen kaikkea biodiversiteettisopimuksen artikla 8(j):n toimeenpanossa. Myös Unescon kulttuuri-ilmauksien suojelusopimus suojelee alkuperäiskansojen perinteistä tietoa. Lisäksi alkuperäiskansajulistus suojelee saamelaisten perinteistä tietoa. Alkuperäiskansajulistus on valtioita moraalisesti velvoittava. Lisäksi parhaillaan neuvotellaan pohjoismaisen saamelaissopimuksen hyväksymiseksi. Sopimusluonnoksen artikla 31 käsittelee saamelaisten perinteisen tiedon suojaa. Suomi on ilmoittanut myös valmiutensa ratifioida Unescon aineettoman kulttuuriperinnön suojelusopimuksen. Sopimus suojelee myös alkuperäiskansojen perinteistä tietoa. Norja ja Ruotsi ovat jo ratifioineet sopimuksen. Kansainvälinen yhteisö neuvottelee parhaillaan WIPO:ssa, maailman henkisen omaisuuden järjestössä, kansainvälisten sopimusten luomiseksi perinteisen tiedon ja kansanperinteen suojelemiseksi. Saamelaisten perinteisen tiedon suoja on periaatteessa lainsäädännöllisesti vahva.

Oikeuskäytäntö saamelaisten kulttuuri-ilmauksien ja perinteisen tiedon osalta on hyvin hajanainen, ja tämä vaikeuttaa osaltaan saamelaiskulttuurin kattavan suojan määrittämistä ja lainsäädäntökokoaisuuden hahmottamista. Pohjoismaisen saamelaissopimuksen neuvottelujen ratifiointiin tähtäävän prosessin osana tulee harmonisoida saamelaisten perinteisen tiedon suojelemista koskevaa lainsäädäntöä ja laatia toimintasuunnitelma perinteisen tiedon suojelemiseksi yhteispohjoismaisella tasolla

Perinteisen tiedon suoja on paperilla melko kattava. Valtiot ovat sitoutuneet kansainvälisesti suojaamaan saamelaisten perinteistä tietoa. Yhtenä ongelmana perinteisen tiedon suojelulle on myös se, että valtioiden ja valtakulttuurien edustajien on vaikea ymmärtää mikä perinteinen tieto on ja mihin se liittyy. Saamelaisten perinteinen tieto liittyy kaikkeen saamelaiskulttuurissa: kulttuurin arvoihin, elinkeinoihin ja kieleen. Perinteisen tiedon suoja tulisi resursoida ja huomioida niin elinkeino-, kieli-, kulttuuri- kuin sosiaalipolitiikassa ja lainsäädännössäkin. Tällöin valtioilta unohtuvat perinteisen tiedon tarpeet ja kansainväliset velvoitteet helposti ja valtiot yrittävät päästä mahdollisimman vähällä. Perinteisen tiedon suojeleminen edellyttääkin saamelaiskulttuurin kokonaisvaltaista suojelua. Tämä on asuttamillamme valtioille vaikeaa.

Suomessa saamelaisten luonnon monimuotoisuuteen liittyvä perinteinen tieto on sidoksissa saamelaisten perinteisiin elinkeinoihin, niiden erityisterminologiaan ja tapaoikeuteen; poronhoitoon, kalastukseen, metsästykseseen, keräilyyn ja saamen käsityöhön. Elinkeinorakenteen muuttuminen, saamen kielen vaihtuminen valtakieliin, saamelaiselinkeinojen heikko kannattavuus ja saamelaisten muutto pois saamelaisten kotiseutualueelta uhkaavat saamelaisten luonnon monimuotoisuuteen liittyvän perinteisen tiedon säilymistä. Yhteys saamelaiselinkeinoihin, -kieleen, perinteiseen luonnonkäyttöön ja perinteiseen tietoon heikkenee saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella.

Suomessa ympäristöministeriö oli asettanut 8(j)-työryhmän valmistelemaan biodiversiteettisopimuksen artikla 8(j):n toimeenpanoa. Toimin itse työryhmän puheenjohtajana ja lisäksi meillä oli muita edustajia työryhmässä. Kokoonpanossa oli myös mm. eri ministeriöiden edustajia. Työryhmä sai työnsä päätökseen viime kesänä ja luovutti loppuraporttinsa ympäristöministeriölle. Työryhmä

antoi esityksiä miten suomalaisessa lainsäädännössä, tutkimuspolitiikassa, biodiversiteetin suojelua koskevissa ohjeissa, maankäytössä ja biodiversiteettisopimuksen toimenpiteiden resursoinnissa tulisi huomioida saamelaisen perinteisen tiedon tarpeet.

Työryhmän esityksien toimeenpanosta vastaavat eri ministeriöt ja kansallinen biodiversiteettityöryhmä, joka vastaa Suomen biodiversiteettipolitiikan kehittamisestä ja biodiversiteetin suojelusta. Suomi on aloittanut juuri kansallisen biodiversiteettistrategian uudistamisen biodiversiteettisopimuksen viime vuoden Nagoyan osapuolikokouksen päätösten perusteella. Biodiversiteettistrategia ohjaa Suomen kansallista ja kansainvälistä biodiversiteettipolitiikkaa. Suomen saamelaiskäräjät osallistuu biodiversiteettistrategian laadintaan.

Suomessa pääministeri Jyrki Kataisen hallitusohjelmassa, mikä ohjaa hallituksen toimintaa kokosen toimikauden, saamelaisten oikeudet ovat hyvin esillä. Hallitus sitoutuu turvaamaan saamelaisen kulttuurisen tavan ja perinteen käyttöä luontoa biodiversiteettistrategian toimeenpanossa. Linjaus edellyttää lisää resursseja saamelaisten perinteisen tiedon suojeluun. Hallitusohjelmassa Suomen valtio on myös sitoutunut selkiyttämään maankäyttöön liittyvää lainsäädäntöä ja kaikista tärkeimpänä, asettanut tavoitteekseen ratifioida ILO 169-sopimuksen. Saamelaiskulttuuri on luontosidonainen ja maankäyttöön liittyvä lainsäädäntö vaikuttaa hyvin suoraan saamelaisten perinteisen tiedon säilymiseen. ILO 169-sopimuksen ratifiointi Suomessa parantaisi saamelaisen perinteisen tiedon tilaa, koska maanomistuksen ja –hallinnan sekä saamelaislinkeinojen suojan parantaminen tukisivat myös saamelaisten perinteisen tiedon säilymistä.

Mitä perinteinen tieto sitten on? Suomessa kansallinen artikla 8(j)-työryhmä on laatinut yleisen määritelmän saamelaisten luonnon monimuotoisuuteen liittyvästä perinteisestä tiedosta. Työryhmän mukaan saamelainen perinteinen tieto ilmenee saamelaisessa luonnonkäytössä ja perinteisten saamelaislinkeinojen harjoittamisessa eli poronhoidossa, kalastuksessa, metsästyksessä, keräilyssä ja käsityössä sekä luontosuhteessa. Tieto välittyy saamen kielen luontoon, maastoon, säähän, poronhoitoon, käsitöihin, pyyntiin ja kalastukseen liittyvässä terminologiassa sekä saamenkielisissä paikannimissä. Perinteistä tietoa siirretään tietoisin opettamisen, vanhemmilta sukupolvilta saadun mallin, joikujen ja suullisen kertomaperinteen kautta sekä poronhoito-, kalastus-, keräily-, käsityö- ja metsästyskäytänteissä.

Artikla 8(j):n työn edetessä olemme saaneet merkittäviä edistysaskeleita aikaan. Metsähallitus, joka vastaa Suomessa valtion hallinnassa olevien maiden hoidosta ja käytöstä, on aloittanut yhteistyössä saamelaiskäräjien kanssa kokeilemaan biodiversiteettisopimuksen Akwé:Kon ohjeistusta saamelaisten kotiseutualueella. Ohjeet on tarkoitettu turvamaan alkuperäiskansojen luontoon sidotun perinteisen tiedon säilymistä, Suomessa se tietenkin koskee vain saamelaisia. Ohjeistusta testataan pääosin Inarin alueella olevan Hammastunturin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman laadinnassa. Erämaa-alue on suojelualue, jonka yhtenä perustamistavoitteena on saamelaiskulttuurin turvaaminen. Suunnitelma ohjaa erämaa-alueen maankäyttöä.

Saamelaiskäräjät yhdessä metsähallituksen kanssa on perustanut yhteisen työryhmän, jossa jäseninä on vain saamelaiskäräjien nimeämiä edustajia. Työryhmässä on eri ikäryhmät ja sukupuolet edustettuina. Työryhmä vastaa Akwé:Kon ohjeiden noudattamisesta suunnitelman laadinnassa. Myöhemmin Akwé:Kon ohjeet otetaan käyttöön myös muiden hoito- ja käyttösuunnitelmien laadinnassa ja luonnonvarasuunnitelman laadinnassa, joka ohjaa hyvin tarkasti alueen luonnonresurssien käyttöä. Biodiversiteettisopimuksen sihteeristön mukaan kyseessä on ensimmäinen kerta, kun Akwé:Kon ohjeita toimeenpannaan missään maailmassa. Odotamme, että Akwé:Kon ohjeiden toimeenpanolla voimme turvata saamelaiskulttuurin säilymistä. Tavoitteena on saada Suomen kansallinen lainsäädäntö vastaamaan Akwé:Kon ohjeistusta saamelaisten kotiseutualueella. Toivon, että ohjeet otettaiisiin käyttöön myös Norjassa ja Ruotsissa.

Saamelaisten poismuutto pois saamelaisten kotiseutualueelta tuo haasteita perinteisten tiedon suojelulle. Miten perinteinen tieto voi säilyä kaupunkiympäristössä, kaukana tuntureista, metsästysmaista, poroista, kalavesistä ja hillamaista? Saamelaisten perinteisen tiedon säilyminen ja kehittyminen lapsille ja nuorilla on saamelaiskulttuurin jatkuvuuden edellytys. Toivonkin teiltä, hyvät nuoret konkreettisia ehdotuksia ja toimenpiteitä miten voimme erityisesti tukea ja turvata saamelaisten ja –nuorten saamelaisen luontosuhteen ja perinteisen tiedon säilymistä valtakulttuurien ja globalisaation puristuksessa.

Suomessa artikla 8(j)-työryhmä on näitä asioita jo pohtinut. Mielestäni perinteisen tiedon suojeleminen edellyttää ajattelutavan muutosta valtionhallinnossa. Koulutusjärjestelmässä ja päivähoidossa tulisi siirtyä saamelaiskulttuurin mukaisiin opetussuunnitelmiin, jotka laaditaan saamelaiskulttuurin lähtökohdista perinteinen tieto huomioiden. Eri aineiden oppimateriaalin tulee lähteä saamelaiskulttuurin mukaisesta opetuksesta huomioiden perinteisen tiedon. Opetuksen tulee olla yhä enemmän vuorovaikutuksessa saamelaisyhteisön kanssa ja opetuksessa tulee hyödyntää perinteen haltijoiden tietoja ja kokemuksia.

Pelkästään kirjojen kautta välittyvä perinteinen tieto ei ole riittävää, vaan opetukseen tulee sisältyä myös empiirinen ulottuvuus, jossa opiskelijat ja nuoret oppivat hyödyntämään perinteisiä taitojaan ja myös perinteisiä taitoja voidaan elvyttää. Mutta pelkkä opetusjärjestelmän uudistaminen ei ole riittävää. Olemme tilanteessa, jossa perinteistä tietoa pitää myös elvyttää, jotta se ei katoa. Suomessa on toiminut saamelainen lastenkulttuurikeskus, joka on vienyt saamelaistaiteen ja –perinteenhaltijoita kouluihin ja päiväkoteihin ja siirtänyt saamen kieltä ja saamelaiskulttuuria saamelaislapsille leikkien, vierailujen ja tietoisuuden opettamisen avulla. Saamelainen lastenkulttuurikeskustoiminta on vaarassa loppua opetus- ja kulttuuriministeriön uusien rahoituslinjauksien johdosta.

Saamelaisten luonnon monimuotoisuuteen liittyvä perinteinen tieto on uhanalaistumassa. On tärkeää kehittää kansallista perinteistä tietoa suojelevaa lainsäädäntöä. Tarvitsemme myös konkreettisia tutkimus- ja elvytyshankkeita, jotta katoamassa olevat saamelaiseen perinteeseen tietoon pohjautuvat tavat, käytännöt ja saamen kielen terminologia eivät katoaisi. Tämä vaatii rahaa. Norjan saamelaiskäräjät rahoittaa nykyisin perinteisen tiedon projekteja, erityisesti tutkimus- ja koulutusprojekteja. Suomen saamelaiskäräjillä ei tähän ole vielä resursseja. Jokaisessa maassa tulisi olla oma pysyvä rahoitusinstrumentti ja mielellään myös yhteispohjoismainen rahoitusinstrumentti saamelaisen parlamentaarisen neuvoston alaisuudessa perinteisen tiedon elvytys-, tutkimus- ja koulutushankkeiden toteuttamiseksi.

Suomessa olemme pohtineet saamelaisten perinteisen tiedon elvytyshankkeita erityisesti saamelaislasten ja nuorten kannalta, jotka asuvat kaupungeissa ja saamelaisten perinteisten asuma-alueiden ulkopuolella. Saamelaislapsille ja -nuorille tulisi järjestää luonnossa, aidossa ympäristössä kursseja, joissa he oppisivat luonnollisella tavalla oman kulttuurin perinteitä, terminologiaa liittyen luontoon ja saamelaiselinkoihin, elinkeinotapoja, tarinoita ja paikannimiä. Kursseja voisi järjestää poronhoidossa perinteisiä jutamareittejä mukaillen, poronhoitotyötä, terminologiaa ja jäljittämistä oppien eri vuodenaikoina perinteen haltijoiden opastuksella eri saamen kielillä. Samanlaisia elvytettäviä kursseja tarvitaan myös saamen käsityössä ja kalastuksessa. Suomessa monet perinteiset pyyntimenetelmät ja niihin liittyvä tietämys on jo katoamassa.

Perinteinen tieto ei säily kuin käytössä, aivan samoin kuin saamen kielikin säilyy vain puhumalla ja käyttämällä sitä. Perinteinen tieto ei säily historiankirjoissa tai museoissa. Saamelaisporonhoidossa perinteinen tieto ilmenee poronhoitotapoina, saamen kielen poronhoitoon liittyvässä terminologiasa, luonnon ja poron tuntemuksessa ja jäljittämisessä, ilmaston tuntemisessa, kokonaisvaltaisessa holistisessa poronhoitotyön osaamisjärjestelmässä. Suomessa poronhoidon perinteinen tieto ei ole turvattu. Saamelaisporonhoitoa ei tunnusteta kansallisessa lainsäädännössä ja elinkeinon kannatta-

vuus on heikkoa. Nuorten on vaikeaa päästä elinkeinon pariin ja perinteinen tapa siirtää tietoa vanhemmilta sukupolvilta nuoremmille on heikkenemässä. Suomalainen koulujärjestelmä ei sovellu saamelaisporonhoidon opettamiseen, sen oppii vain porometsällä.

Käsityöt, josta kuulette tänään myöhemmin lisää, on saamelaiskulttuurin kantava voima. Käsityöperinteessä yhdistyy sukujen perinteet, kieli ja eri saamelaiselinkeinojen tuottamat raaka-aineet. Saamen käsityön ja saamelaisporonhoidon siirtäminen tuleville sukupolville ja taidon oppiminen on elinikäinen prosessi ja osa saamelaista sosiaalista järjestelmää. Saamelainen perinteinen tieto on kokonaisvaltainen osa saamelaiskulttuuria. Esimerkiksi biodiversiteettisopimuksen suojelemaa saamelaisten luontoon sidottua perinteistä tietoa on vaikeaa erottaa muusta perinteisestä tiedosta, koska saamelaiskulttuuri on luontosidonnainen kulttuuri. Saamen kielen suojelu on osaltaan saamelaisen perinteisen tiedon suojelua, mutta se ei riitä. Saamen kielellä tulee olla luontevia kulttuurinmukaisia käyttöympäristöjä, muuten saamen kielen sisältämä perinteinen tieto heikkenee.

Saamelaisen parlamentaarisen Neuvoston ja saamelaiskäräjien tulee tehostaa työtään perinteisen tiedon suojelemiseksi. Saamelaisen parlamentaarisen neuvoston tulee laatia yhteinen esitys saamelaisen perinteisen tiedon suojaamiseksi esimerkiksi osana pohjoismaisen saamelaissopimuksen neuvotteluprosessia ja kuulla niin saamelaisnuoria kuin saamelaiselinkeinojen harjoittajia työssään. Tarvitsemme myös yhteiset periaatteet miten saamelaista kulttuuriperintöä tulee suojella ja eettiset periaatteet suojelemaan saamelaiskulttuuria, jotta voimme toimia yhdessä ulkoista uhkaa vastaan.

Meidän pitää pystyä konkretisoimaan, mitä tarkoitamme saamelaisella perinteisellä tiedolla ja miten sitä pitää käytännössä suojata ja turvata. Perinteinen tieto tulee huomioida läpäisevänä periaatteena kaikessa toiminnassa ja edunvalvonnassa. Kolmen maan saamelaiskäräjien tulee tehdä yhä enemmän yhteistyötä. Pidemmän ajan tavoitteena voisikin olla saamelaisen parlamentaarisen neuvoston yhteisen perinteisen tiedon suojeluyksikön perustaminen, joka koordinoisi ja edistäisi SPN:n osallistumista kansainväliseen perinteisen tiedon päätöksentekoon sekä koordinoisi eri saamelaiskäräjien ja Venäjän saamelaisjärjestöjen yhteistyötä perinteisen tiedon suojelemiseksi. Me olemme yksi kansa neljän valtion alueella, mutta annamme valtioiden rajojen liiaksi hidastaa yhteistyötämme.

Hyvät nuoret, te olette avainasemassa. Vaikka perinteisen tiedon säilymistä uhkaa moni asia synkkyteen ei kannata vajota. Meillä on toivoa niin kauan kun vanhemmat siirtävät tietoaan lapsilleen ja nuoret haluavat oppia omasta kulttuuristaan, perinteistään ja elinkeinoistaan ja siirtää tietoon yhä edelleen omille lapsilleen.

Perinteisen tiedon säilyminen on erityisesti teistä kiinni. Kuten aiemmin totesinkin, on todella tärkeää saada teiltä esityksiä, hankeideoita, toimintasuunnitelmia ja julistuksia miten niin kansallisten saamelaiskäräjien kuin saamelaisen parlamentaarisen neuvoston tulee tukea ja elvyttää saamelaisten perinteisten tiedon säilymistä erityisesti saamelaisnuorten tarpeita ajatellen. Odotan suurella mielenkiinnolla esityksiänne ja lupaan edistää niiden toteutumista saamelaisen parlamentaarisen neuvoston ja Suomen saamelaiskäräjien toiminnassa. Uskon, että myös uusi Suomen saamelaiskäräjät ottaa viestinne vakavasti.

Kiitos mielenkiinnosta!

Gudnejahtton sámi nuorat, buorit konfereansaguossit!

Vuohččan giedahalan oanehaččat Suomas bargon barggu árbevirolaš dieđu suodjaleami várás ja dan mii lea vel barggakeahhtá ja mii galgá bargojuvvot. Giedahalan ságastan árbevirolaš dieđu earenoamážit sámi mánáid ja nuoraid geahččanguovllus. Suomas sámi árbevirolaš diehtu lea giedahallojuvvon earenoamážit biodiversiteahttasohpamuša artihkal 8(j):a olláhuhttimis. Maiddá Unesco kulturvieruid ja sárgosiid suodjalansohpamuš suddje álgoálbmogiid árbevirolaš dieđu. Dasa lassin álgoálbmotjulggaštus suodjala sámi árbevirolaš dieđu. Álgoálbmotjulggaštus lea stáhtaid morálalaččat geatnegahtti. Dasa lassin bárrásiin šiehtadallojuvvo davviriikkalaš sámisoahpamuša dohkkeheami várás. Soahpamušhápmosa artihkal 31 giedahallá sámiid árbevirolaš dieđu suoji. Suopma lea ilmmuhan ahte dat lea ráhkkanearratifiseret Unesco immateriála kulturárbbi suodjalansohpamuša. Norga ja Ruotta leaba juo dan soahpamuša juo ratifiseren. Riikkaidkaskasaš dásis šiehtadallojuvvo maid WIPOs, máilmmi vuoigŋaduoji opmodaga organisašuvnnas riikkaidgaskasaš soahpamušaid ráhkadeami várás dan mii guoská árbevirolaš dieđu ja álbmotárbevieru, folklore, suodjaleami. Sámi árbevirolaš dieđu suodji lea prinsihpas láchkadásis vuoimmálaš.

Riektegeavat sámi kulturtradišuvnnaid ja árbevirolaš dieđu dáfus lea hui biedgguid ja dát dieđusge dahká váttisin dihto muddui gokčevaččat meroštallat sámi kultuvrra suoji ja hábmet ollislaččat makkár lágat dasa gustojit. Ráđđádallanproseassa áigge, man ulbmilin lea davviriikkalaš sámisoahpamuša ratifiseren, galgánai harmoniseret láchkaollisvuoda, mii guoská sámi árbevirolaš dieđu suddjema ja dieđusge galgá ráhkaduvvot doaibmaplána árbevirolaš dieđu suodjaleami várás davviriikkalaš dásis.

Árbevirolaš dieđu suodji lea báhper nalde oalle viiddis ja gokčevaš. Stáhtat leat čatnasan riikkaidgaskasaš dásis suodjalit sámi árbevirolaš dieđu. Oktan buncarákkisin árbevirolaš dieđu suodjaleami dáfus lea maid dat, ahte stáhtaid ja váldokultuvrraid ovddasteddjiide lea váttis ipmirdit mii lea árbevirolaš diehtu ja masa dat gullá. Sámiid árbevirolaš diehtu gullá juohke dingii sámi kultuvrras: kultuvrra árvvuide, ealáhusaide ja gillii. Árbevirolaš dieđu suodjái galggalii bidjat návceaid dehege resurssaid ja dat galggalii váldojuvvot vuhtii ealáhus-, giella-, kultur- ja sosiálapolihkasnai dego maid lágain. Go galgá resurseret, bidjat ruđa bargui ja rievdadit lágaid dávistit álgoálbmogiid rivttiide, de stáhtain vajálduvvet hui álkít árbevirolaš dieđu dárbbut ja riikkaidgaskasaš geatnegasvuodát. Ja nu geavvá, ahte stáhtat vigget beasadit geatnegasvuodaineaset ja bargat nu unnán go vejolaš geatnegasvuodaideaset olláhuhttima várás. Árbevirolaš dieđu suodjaleapmi geatnegahtá sámi kultuvrra ollislaš suodjaleami. Dát lea davviriikkaide, main sámi orrot, váttis ášši.

Suomas sámiid árbevirolaš diehtu luonddu máŋggalágánvuoda olis lea čadjojuvvon sámiid árbevirolaš ealáhusaide, daid sierraterminologiijai ja vieruid vuoigatvuodaide; boazodollui, guolásteapmái, meahcebevdui, čoaggimii ja sámi duodjái. Ealáhusstruktuvrra rievdan, sámegiela molsun váldogielaide, sámi ealáhusaid heajos gánnáhahttivuohta ja sápmelaččaid eret muotkun sámiid ruovttuguovllus uhkidit sámi árbevirolaš dieđu seailuma luonddu máŋggalágánvuoda olis.

Suoma bealde, birasministeriija ceggii bargojoavkku válmmaštallat biodiversiteahttasohpamuša 8(j)-artihkkala olláhuhttima. Ledjen ieš bargojoavkku ságadoallin ja dasa lassin bargojoavkkus ledje olu sápmelaččat. Das ledje maid ee. sierra ministeriijaid ovddasteaddjit. Bargojoavkku gearrgai bargguinis diimma gease ja luobahii dan Suoma birasministeriijai. Bargojoavku attii evttohusaid mot Suoma lágain, dutkanpolitihkas, biodiversiteahta suodjalanrávvagiin, eanangeavaheamis ja biodiversiteahttasohpamuša doaibmajuid resurseremis galget váldojuvvot vuhtii sámi árbevirolaš dieđu dárbbut.

Bargojoavkku evttohusaid olláhuhttima ovddasvástádus lea sierra ministeriijain ja našuvnnalaš biodiversiteahttabargojoavkkus, man bargun lea Suoma biodiversiteahttapolitihka ovddideapmi ja bio-

diversiteahta várjaleapmi. Suopma lea aiddo álggahan našuvnnalaš biodiversiteahttastrategiija ođasteami dan vuodu mielde mii mearriduvvui biodiversiteahttasohpamuša Nagoya oassebeallečoakkámis diibmá. Biodiversiteahttastrategiija stivre Suoma sisriikkalaš ja riikkaidgaskasaš biodiversiteahttastrategiija. Suoma sámediggi oassálastá dán našuvnnalaš biodiversiteahttastrategiija ráhkadeapmái.

Suomas stáhtaministtar Jyrki Kataisa ráđdehusprográmmas, mii stivre ráđdehusa doaimma oba dan doaimmaáigodaga, sámiid vuoigatvuodát leat bures ovdan. Ráđdehus čatnasa dorvvastit sámi kultuvrralaš vuogi ja árbevieru atnit luonddu biodiversiteahttastrategiija olláhuhttimis. Dát dajaldat dehege linnjágeassin gáibida lasi resurssaid sámi árbevirolaš dieđu suodjaleapmái. Ráđdehusprográmmas Suoma stáhta lea maid čatnasan čielggasmahttit lágaid mat gullet eanangeavaheapmái ja dasto buot mávssolaččamussan, dat lea bidjan ulbmilin ratifiseret ILO 169-sohpmamuša. Sámi kultuvra lea luonddulagaskultuvra ja nu eanangeavahanlágat váikkuhitge hui njuolga sámi árbevirolaš dieđu seailumii. ILO 169-sohpmamuša ratifiseren Suomas buoridivččii sámi árbevirolaš dieđu dili, daningo eananoamastan- ja hálddašeami dego maid sámi ealáhusaid suoji buorideapmi doarjjule maid sámi árbevirolaš dieđu seailuma.

Mii dat árbevirolaš dieđuid dasto obanassiige lea? Suomas sisriikkalaš artihkal 8(j)-bargojoavku lea ráhkadan oppalaš meroštallama sámiid árbevirolaš dieđus mii gullá luonddu mánggalágánvuhtii dehege biodiversitehttii. Bargojoavkku mielde dát árbevirolaš diehtu vuhtto sámiid luonddugeava- husas ja árbevirolaš sámi ealáhusaid bargamis dehege boazobarggus, guolástusas, meahcebevvdus, čoaggimis ja giehtaduojis dego maid gaskavuodas lundui. Diehtu sirdása sámegeiela terminologiijai, mii gullá ee. lundui, duovdagiidda, dálká, boazobargui, giehtaduođjái, meahcebevdui ja guolástus- sii. Árbevirolaš diehtu sirdojuvvo diđolaš oahpu bakte, boarrásit buolvvain ožžojun bargomálliid bakte, ludiid ja njálmálaš árbevieruid bakte ja diedusge buot geavadiin boazobarggu, guolástusa, čoaggima, giehtaduoji ja meahcebevdu olis.

Artihkal 8(j)-barggu mielde leat ožžon áigái mearkkašahtti ovdánanlávkkiiid. Meahcceráđdehus, man ovddasvástádussan lea Suomas stáhta hálddašan eatnamiid dikšun ja geavaheapmi, lea álggahan ovttasráđiid sámedikkiin geahččaladdat dehege destet biodiversiteahttasohpamuša Akwé: Kon rávvagiid sámiid ruovttuguovllus. Rávvagat leat dárkkuhuvvon dorvvastit álgoálbmogiid lun- dui čadnon árbevirolaš máhtu seailuheami, Suomashan dát guoská diehttelas dušše sápmelaččaid. Rávvagat destejuvvojit Bátneuođdara meahceguovllu dikšun- ja geavahanplána rahkádeamis, Bátneuođdara meahceguovlu lea eanasin Anára guovllus. Dát nd. meahceguovlu lea suodjalan- viidodat, man oktan vuodđudanulbmilin lea sámi kultuvrra dorvvasteapmi. Dikšun- ja geavahan- plána stivre meahceviidodaga eanangeavaheami.

Sámediggi ovttasráđiid meahcceráđdehusain lea vuodđudan oktasaš bargojoavkku, man lahttun leat dušše sámedikki nammadan olbmot. Bargojoavkkus leat mielde buot ahkásaš olbmot ja sihke nis- sonat ja dievdut dássebealagit. Bargojoavkku vuodđudeapmi lea bargon dan mielde mot Akwé: Kon rávvagiin daddjonai, dasa galget oassálastit álgoálbmogiid ovddasteaddjit. Bargojoavku bargun lea sihkkarastit ahte Akwé: Kon rávvagat doahttaluvvojit ja olláhuhttojuvvojit plána ráhkadeamis. Mañnel Akwé: Kon rávvagat váldojuvvojit atnui maid eará sámiid ruovttuguovllu dikšun- ja geava- hanplánaid ráhkadeamis ja maiddá nd. luondduriggodatplána ráhkadeamis, mii fas stivre hui dárk- ket guovllu luondduriggodagaid geavahusa. Biodiversiteahttasohpamuša čállingotti mielde lea vuosttaš geardi, go Akwé: Kon rávvagat olláhuhttojuvvojit dehege duohtan dahkkojit gostege oba máilmmis. Sámediggi ja sápmelaččat diehttelas vuordit, ahte Akwé: Kon rávvagiid duohtan dahka- miin sáhttit dorvvastit sámi kultuvrra seailuma. Ulbmilin lea oazžut Suoma sisriikkalaš lágaid dávistit Akwé: Kon rávvagiidda sámiid ruovttuguovllus. Mun sávan, ahte rávvagat váldojuvvole atnui maid Norggas ja Ruotas.

Sápmelaččaid eretmuotkun sámiid ruovttuguovllus buktá hástalusaid árbevirolaš dieđu suodjaleapmái. Mot árbevirolaš diehtu sáhtta seailut gávpotbirrasis, gos eai leat várit ja duoddarat, bivdoeatnamat, bohccot ja daid guohtoneatnamat, guollečázit ja luomenjeakkit? Sámi árbevirolaš dieđu seailun ja ovdáneapmi mánáin ja nuorain lea sámi kultuvrra boahhteáiggi eaktu. Sávannai dis, buorit nuorat, konkrehtalaš evttohusaid ja doaibmabijuid mot sáhttit earenoamážit doarjut ja dorvvastit sámi mánáid ja nuoraid sápmelaš luonddugaskavuoda ja árbevirolaš dieđu seailuma váldokultuvrraid ja globalisašuvnna čarvestagas.

Suomas artihkal 8(j)-bargojoavku lea dáid áššiid juo suokkardan. Mu mielas árbevirolaš dieđu suodjaleapmi gáibida jurddahanvuogi nuppástuvvama stáhtahállddahas. Skuvlenuogádagas ja beaivedivššus galggale váldot atnui oahppoplánat sámi kultuvrra mielde ja nu ahte dat ráhkaduvvojit sámi kultuvrra vuolggasajiin ja nu ahte árbevirolaš diehtu váldojuvvo vuhtii. Sierra oahppoávdnasiid oahppomateriála galgá vuodđuduvvat oahpahussii sámi kultuvrra mielde ja nu ahte árbevirolaš diehtu lea oahpahusas mielde. Oahpahus galgá leat ain eanet vuorrováikkuhusas sámi servošiin ja oahpahusas galgá atnit ávkki árbevirolaš dieđu mahttiid muosáhusaid ja dieđuid.

Duššebeare girjjiid bakte sirdojuvvon árbevirolaš diehtu ii leat nohkka. Oahpahussii galgá gullat maid empiirralaš dimenšuvdna dehege olli, mas studeanttat ja nuorat ohppet atnit ávkki árbevirolaš máhtuideaset ja maid ahte dát máhtut sáhtte ealáskahttojuvvot. Muhto dušše oahpahusvuogádaga ođasnuhttinge ii leat dárbahassii. Mii leat dilis, mas árbevirolaš diehtu galgá maid ealáskahttojuvvot, vai dat ii jávkka. Suomas lea doaibman sámi mánáidkulturguovddáš, mii lea dolvon sámi dáidaga ja árbevieruid máhttiid skuvllaide ja beaiveruovttuide ja sirdán sámegeiela ja sámi kultuvrra sámi mánáide stoahkamiid, guossástallamiid ja diđolaš oahpaheami mielde. Sámi mánáidkulturguovddáš lea vára vuolde heahttihuvvot oahpahus- ja kulturministeriija ođđa ruhtadannjuolggadusaid ja -mearrádusaid geažil.

Sápmelaččaid árbevirolaš diehtu luonddu mánggalágánvuoda olis lea šaddame áitojuvvon dillái. Lea dehálaš ovddidit lágaid, mat suddjejit árbevirolaš dieđu. Dárbbahit maid konkrehta dutkan- ja ealáskahttinfidnuid, vai árbevirolaš dieđu vierut, geavadat ja sámegeiela terminologiija eai jávkka. Dát gáibida ruđa. Norgga sámediggi ruhtada dálá áigge árbevirolaš dieđu prošeavttaid, earenoamážit dutkan- ja skuvlenprošeavttaid. Suoma sámedikkis eai leat vel dása resurssat. Iešguđetge riikkas galggalii leat iežas fásta ruhtadaninstrumeanta ja áinnas maid oktasaš davviriikkalaš ruhtadaninstrumeanta sámi parlamentáralaš ráđi olis árbevirolaš dieđu ealáskahttin-, dutkan- ja skuvlenfidnuid olláhuhttima várás.

Suomas mii leat guorahallan sámi árbevirolaš dieđu ealáskahttinfidnuid earenoamážit sámi mánáid ja nuoraid dáfus, ja earenoamážit daid, geat orrot gávpogiin ja sámi árbevirolaš orrunguovlluid olggobealde. Sámi mánáide ja nuoraide galggalii ordnet luonddus, eakti birrasis gurssaid, main sii oahpale lunddolaš vuogi mielde iežaset kultuvrra árbevieruid, sámi luonddu- ja sámi ealáhusterminologiija, ealáhusvugiid, muiitalusaid ja báikenamaid. Gurssat sáhtále ordnejuvvot omd. nu ahte dat čuovole árbevirolaš johtingeainnuid, muđuid ohppojuvvoli boazobargu, terminologiija ja eará diekkárat sierra jagiáiggiid mielde nu ahte árbevirolaš dieđu máhttit livčče ofelažžan sierra sámi gielaide mielde. Seammalágán ealáskahttingurssat darbbahuvvojit maid sámi duojis ja guolástusas. Bivdovuogit leat juo olu jávkame nugo maid diehtu daid birra.

Árbevirolaš diehtu ii seaillo go anus, aivve seamma ládje go sámegeiellanai seailu dušše hupmamiin ja dan geavahemiin. Árbevirolaš diehtu ii seaillo historjjá girjjiin dehe museain. Sámi boazodoalus árbevirolaš diehtu albmana dehege boahta ovdan ee. boazobargovieruin, sámegeiela boazodoaloterminologiijas, iešguđet jagiáiggiid luonddubirrasa dovdamis, bohccuid dovdamis luonddus ja muđuid, bohccuid vuohttimis ja guoradeamis, dálkedovdamušas, dadjat juo ollislaš dehege holisttalaš boazobarggu máhttinvuogádaga mielde. Suomas boazodoalu árbevirolaš diehtu ii leat

dorvvastuvvon. Suoma sierralágain ii dovddastuvvo sámi boazodoallu ja sámi boazodoalu doarjun. Sámi boazodoalu ruđalaš gánnáhahttivuohta leanai heittot. Nuorat eai dáhtto vuolgit ealáhussii ja ealáhusa sisa lea váttis beassat aiddo ruđalaš gánnáhahttivuođa geažil. Das čuovvu, ahte sámi boazodoalu árbevirolaš vuohki sirdit dieđu boarrásit buolvvain nuorabuidda lea hedjoneame. Láddelaš skuvllat eai heive sápmelaš boazobarggu oahpahepmái, dan oahppá buoremusat siiddas.

Duodji, mas gullabehtet odne lasi, guoddá vuoimmálaččat sámi kultuvrra. Duodjeárbevierus ovttasuvvet sogaid árbevierut, giella ja sierra sámi ealáhusaid buvttadan materiálat. Sámi duoji ja sámi ealáhusaid ja dain earenoamážit boazodoalu sirdin boahhte buolvvaide ja máhtu oahppan lea eallinagi proseassa ja sámi sosiála vuogádaga oassi. Sámi árbevirolaš diehtu lea sámi kultuvrra ollislaš oassi. Jos váldá ovdamearkan biodiversiteahttasohpamušas suddjejuvvon álgoálbmogiid dieđu meahcis ja luonddubirrasis, de dan gal lea váttis earuhit eará árbevirolaš dieđus, go sámi kultuvrahan lea čatnagasas lundui. Sáme giela várjalepmi gullá maid sámi árbevirolaš dieđu suodjalepmái, muhto ii datge leat dárbbahassii. Sáme gielas galget leat lunddolaš geavahanbirrasat kultuvrra mielde, muđuid sáme giela siskkáldas árbevirolaš diehtu geahnohuvvá.

Sámedikkit ja sámi parlamentáralaš ráđđi galgalenai váldit duodas árbevirolaš dieđu suddjema. Sámi parlamentáralaš ráđđi galgá ráhkadit oktasaš evttohusa sámi árbevirolaš dieđu suodjaleami várás omd. davviriikkalaš sámi soahpamuša šiehtadallanproseassa oassin ja dán barggus gullat sihke sámi nuoraid ja sámi ealáhusbargiid sin barggusteaset. Mii dárbbahit maid oktasaš prinsihpaid mot sámi kulturárbbi galgá suodjalit ja dárbbahit etihkalaš prinsihpaid suodjalit sámi kultuvrra, vai bastit bargat ovttas uhkiid vuostá mat bohtet olggobealde.

Mii galgat bastit konkretiseret maid mii dárkkuhit sámi árbevirolaš dieđuin ja mot dat galgá albma eallimis suodjaluvvot ja dorvvastuvvot. Árbevirolaš diehtu galgá válđojuvvot vuhtii čadamanni prinsihppan buot doaimmas ja beroštumiid bearráigeahčus. Sámedikkit galget dás bargat ovttasráđiid ain eanet. Guhkit áigge ulbmilin sáhtálii leat Sámi parlamentáralaš ráđi oktasaš árbevirolaš dieđu suodjalanguovddáža vuodđudeapmi, mii koordinerelii ja ovddidivččii SPR:a oassálastima riikkaidgaskasaš dásis árbevirolaš dieđu mearrádusdahkamii sihke koordinerelii golmma riikka sámedikkiid ja Ruošša sámi organisašuvnnaid ovttasbarggu árbevirolaš dieđu suodjaleami várás. Miihan leat álbmot njealji riikka viidodagas, muhto diktit stáhtaid rájiid bearehaga njoazidit ovttasbargomet.

Buorit nuorat, dii lehpēt ovdasajis. Vaikko árbevirolaš dieđu seailuma uhkidit máŋga ášši, de ii gánnát vuollánit. Mis lea doavva nu guhká go váhnemat sirdet dieđuideaset ja máhtuideaset mánáidaset ja nuorat hálidit oahppat iežaset kultuvrras, árbevieruin ja ealáhusain ja sirdit dieđuid fas viidáseappot iežaset mánáide.

Árbevirolaš dieđu seailuheapmi lea earenoamážit din duohken. Dego juo ovdal dadjennai, de lea earenoamáš mávssolaš oažžut dis evttohusaid, prošeaktajurdagiid, doaimaplánaid ja julggaštusaid mot nu sisriikkalaš sámedikkit go sámi parlamentáralaš ráđdinai galget doarjut ja ealáskahttit sámi árbevirolaš dieđu seailuheami earenoamážit sámi nuoraid dárbbuid dáfus. Vuorddán hui stuora beroštumiin din evttohusaid ja lohpidan ovddidit daid olláhuvvama sámi parlamentáralaš ráđi ja Suoma sámedikki doaimmas. Jáhkán, ahte maid Suoma ođđa sámediggi váldá din sáni duodas.

Giitu beroštumis!